
Masky a démoni

Správa vlastních věcí je mnohdy daleko složitější než správa věcí cizích. Leci kdy se totiž o své vlastní věci staráme hůře než o majetek, který nám svěří někdo jiný. Na druhé straně u cizího majetku je zas významnější riziko poškození jeho vlastníka, což nutí zákonodárce k vysokému stupni rozlišování a někdy i represe.

Občanský zákoník a zákon o obchodních korporacích s tím počítají a vytvářejí pravidla, která by jednak měla platit pro správu cizího majetku či správu právnické osoby a jednak pro nakládání s vlastním majetkem. Je logické, že ačkoli je základním nástrojem správy vlastního majetku smlouva, regulační důraz je kladen zejména na právnické osoby, a to pro jejich možnou fiktivní povahu a odlišnost od člověka. Právnická osoba však není d'áblův nástroj, ač se to psávalo, ale je to rozumný nástroj snižování nákladů a rizika spojený s výhodami spolupráce a synergie všech zúčastněných.

Tato kapitola ukazuje nejen smluvní souvislosti správy vlastních nebo cizích věcí, ale zejména se pokouší vysvětlit fungování a využitelnost různých normativních masek (právnických osob, svěřenských fondů apod.). Současně se pokouší popsat ochranné mechanismy, kterými se zákon snaží bránit tomu, aby se z masek stali démoni, jejichž cílem je škodit jiným.

Každý nechť se stará, jak chce a jak umí

Všichni to známe, kdo něco má, chce víc, kdo nic nemá, chce něco. Někdo to přizná, někdo ne. Někdo tak činí přímo a sám, někdo využívá různých masek, škrabošek. Od nepaměti na to právo pamatuje, dává různé možnosti správy vlastních věcí, různé možnosti rozšiřování vlastního majetku. Ono je to ostatně přirozené, vlastnictví jakožto jeden ze stěžejních právních institutů, se úzce pojí se smlouvou, jiným právním institutem, a to mimo jiné proto, že vlastník, pán věci, může se svým majetkem nakládat velmi široce, téměř libovolně. Vlastník věci má tak různé možnosti, jak se svým majetkem naloží, přičemž k tomu může mít různé důvody a různé motivace a nové soukromé právo se mu je

snaží otevřít či ho v nich alespoň nerušit. I zde totiž platí předpoklad „nerušit jiného v jeho pokojném životě“, a to ve dvou rovinách. Prvním předpokladem je, že veřejná moc má do soukromého života zasahovat, je-li k tomu volána nebo je-li to nutné k ochraně silnějšího zájmu (ochrana jiných, veřejný pořádek apod.). Druhý předpoklad tkví v tom, že soukromá moc jednoho nesmí nedůvodně zasahovat do soukromého života druhého.

Občanský zákoník se nesnaží sledovat motivace vlastníků při správě svých vlastních věcí, nicméně předpokládá obecné limity toho, kam až vlastník může dojít. Obecným a hodnotovým omezujícím faktorem vždy zůstává předpoklad, že takovýmto jednáním nebude docházet k porušení nebo zneužití práva, nebudou narušovány dobré mravy či veřejný pořádek a nebudou nedůvodně poškozováni jiní. Musíme si totiž uvědomit, že mezi lidmi probíhá neustálá směna, a tedy i soutěž o to, jak dojít k co nejlepšímu užítku – je-li zde soutěž, vždy mají její účastníci tendenci druhého „poškodit“ tím, že si vyjednají lepší podmínky smlouvy apod. Zákon ani tohle však nezakazuje, ba to dokonce předpokládá, a proto dává ony omezující faktory, které mají udržet tuto soutěž v mezích práva. Konflikt mezi lidmi je jednou z příčin existence práva, nicméně právo ho nezničí, pouze koriguje.

Mnohdy však není příčinou určitého jednání pouhá směna zboží či služeb, ale také snaha o snížení vlastního rizika. Čím složitější a ekonomicky hodnotnější je konkrétní obchod, tím více se strany starají nejen o jeho bezvadnost a jeho možné důsledky, ale také o vlastní bezpečnost. Proto se leckdy schovávají za masky v podobě tu právnické osoby, tu skrytého vlastníka nebo obligačního zástupce. Jejich cíle však nemusí být vždy jen zlé, lidé si mohou zcela legitimně snižovat vlastní náklady, omezovat vlastní odpovědnost či jinak využívat výhod zejména obchodních korporací. Nemůžeme proto říci, že stav, kdy není vidět skutečný vlastník věci, skutečná strana smlouvy, je stavem obecně špatným a nechťeným. Můžeme však současně říci, že jsou ale také důvody, proč to veřejné právo někdy prolamuje a nutí strany smlouvy, aby hrály s otevřenými kartami, a jejich skutečná identifikace tak byla zjištělná. Vlastnictví zavazuje, praví ústavní pořádek České republiky, nicméně to současně neznamená, že všichni mají o tom druhém vědět všechno.

Lze proto říci, že při soukromé správě vlastních věcí, tedy při rozhodování o vlastním jmění, musí každý sledovat ochranu vlastních práv a řádně se o ně starat, protože právo zde na vůli vlastníka pouze reaguje. Ochranu majetku garantuje zejména sama Ústava, resp. Listina základních práv a svobod, a občanský zákoník dává jen dílčí právní nástroje správy, aniž by však vlastníky do jednání nutil. Současně vždy platí minimálně § 3 odst. 1 občanského zákoníku, tedy povinnost každého starat se o vlastní věci tak, aby to jiným nepůsobiloby bezdůvodně újmu.

Katastr nemovitostí v novém hávu

Rekodifikace soukromého práva neznamena pouze přijetí tří hlavních zákonů (občanského zákoníku, zákona o obchodních korporacích a zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním). Tyto základní změny totiž vyvolávají potřebu novelizovat či přijmout zcela novou právní úpravu i v jiných, často úzce navazujících oblastech. To se týká např. problematiky evidence nemovitých věcí, která je dnes regulována především zákonem č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí České republiky, a zákonem č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem.

Katastr nemovitostí je přitom pro soukromníka velmi důležitý. Podíváme se do něj nejen tehdy, když chceme vědět, kdo je vlastníkem domu, který se nám líbí, ale také pro zjištění, komu patří louka, na které se má pořádat technopárty, anebo koho oslovit s nabídkou na koupi bytu nebo nájmu prodejny obuvi. Výpis z katastru nemovitostí si pořídí banka před uzavřením zástavní smlouvy, o kopii katastrální mapy si řekne stavební úřad předtím, než povolí stavbu nového domu, a exekutor při zahájení exekuce použije dálkový přístup do katastru ke zjištění, zda povinný vlastní nějaký nemovitý majetek.

V současné době je Parlamentem ČR projednáván návrh nového katastrálního zákona (sněmovní tisk č. 778), který nahrazuje výše zmíněné zákony. Tato kapitola pojednává o zásadách, na kterých spočívá evidence nemovitých věcí, seznamuje s novými pravidly a také s tím, jak se reaguje na regulaci občanského zákoníku (např. návrat k superficiální zásadě, znovuzavedení práva stavby apod.).

Než půjdete na katastr

Katastr nemovitostí je veřejný seznam, vedený převážně prostředky informačních technologií. Seznam obsahuje údaje o nemovitých věcech vymezených katastrálním zákonem a zahrnuje jejich soupis, popis, geometrické a polohové určení, jakož i zápis práv k nim. Ústředním správním úřadem na úseku zeměměřictví a katastru je Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK) a státní

správu katastru nemovitostí vykonávají katastrální úřady se svými vnitřními organizačními jednotkami (katastrálními pracovišti).

Pravým důvodem nutnosti vést evidenci vlastnictví nemovitostí byly vždy daňové účely a tak je to u nás už od 11. století, kdy byla zřejmě vůbec poprvé vybírána daň z lánu. Katastrem je odpradáвна míněn soupis daňových údajů vyplývajících z držby půdy a katastr nemovitostí v dnešní podobě¹ v sobě důmyslně zahrnuje nejen evidenci technickou (geodetickou), ale i právní, neboť každá nemovitost, která je v katastru zapsaná, má svůj písemný popis v souboru popisných informací (výpis z katastru nemovitostí) a svůj obraz v souboru geodetických informací (katastrální mapa) a to vše je doloženo a zveřejněno ve sbírce listin.

Během své existence prošla pozemková evidence různými obdobími. Byly doby, kdy byl pozemkový katastr zcela spolehlivý pro svou přesnost a pravdivost, ale byly i doby, kdy údaje v evidenci nemovitostí byly neúplné a neměly téměř žádnou vypovídající hodnotu. Doufejme, že s novou právní úpravou katastru nemovitostí se vrátí lepší časy i staronové právní instituty a zároveň se rozšíří i údaje, které se budou do katastru zapisovat.

Je pozemek totéž co parcela?

Katastrální zákon stanoví, že v katastru se evidují pozemky v podobě parcel, z čehož vyplývá, že pozemek a parcela není totéž, nejde o synonymum.² Zatímco pozemkem³ je míněna část zemského povrchu, tedy reálná trojrozměrná věc (pozemek, na kterém je postaven dům, zahrada, na které se suší čerstvě vyprané prádlo, nebo louka s jetelem a kopretinami, prostě širý lán, na kterém stojí sedlák a dívá se do dále s potěšením, odkud až kam mu vše patří), parcela⁴ je obrazem pozemku přeneseným do dvojrozměrné katastrální mapy. Rozlišení pojmu pozemek a parcela má svůj význam nejen pro právo samotné, ale i pro správné označení nemovitosti. Pozemek lze vlastnit, zatížit zástavním právem

¹ Katastr nemovitostí je zdrojem informací, které slouží k ochraně práv k nemovitostem, pro účely daní, poplatků a jiných obdobných peněžitých plnění, k ochraně životního prostředí, k ochraně nerostného bohatství, k ochraně zájmů státní památkové péče, pro rozvoj území, k oceňování nemovitostí, pro účely vědecké, hospodářské a statistické, jakož i pro tvorbu dalších informačních systémů sloužících k účelům zde uvedeným.

² Pojmy pozemek a parcela začal jako první rozlišovat josefský katastr (založen dne 20. dubna 1785 Nejvyšším patentem císaře Josefa II. o reformě daně pozemkové a vyměření půdy), který byl založen na skutečném měření v terénu (mapování).

³ Pozemek je od sousedních částí oddělen hranicí územní jednotky nebo hranicí katastrálního území, hranicí vlastnickou, hranicí stanovenou regulačním plánem, územním rozhodnutím nebo územním souhlasem, hranicí jiného práva, které se do katastru zapisuje vkladem, hranicí rozsahu zástavního práva, hranicí rozsahu práva stavby, hranicí druhů pozemků, popřípadě rozhraním způsobu využití pozemků.

⁴ Parcelou je pozemek, který je geometricky a polohově určen, zobrazen v katastrální mapě a označen parcelním číslem.

Škodils? Nahrad'!

---

*Utrpí-li někdo újmu, jde primárně o jeho osobní malér, se kterým se musí vy-
pořádat sám. Náprava újmy cestou práva není samozřejmostí. Záleží totiž na
právní úpravě, na tom, jaké statky se chrání a jaké předpoklady musejí být
splněny, aby druhé osobě vznikla povinnost nést újmu jiného.*

*Tradičně se nejvyšší ochrany dostává statkům, jako je život, zdraví, svobo-
da a vlastnictví. Z toho vychází i nová právní úprava, která zavádí místo pojmu
„škoda“ (jako majetková újma) širší pojem „újma“ zahrnující jak újmu nemajet-
kovou, tak i újmu majetkovou. Nezáleží tak na tom, zda jde o újmu plynoucí
z ublížení na zdraví, z poškození věci, z nactiutřačského článku v novinách,
z opožděného dodání objednaného zboží anebo ze zranění domácího mazlíč-
ka. Vše je podřízeno jednotným pravidlům.*

*Při aplikaci pravidel o náhradě újmy musíme dbát především o to, aby bylo
důsledně chráněno postavení poškozeného. Změny, které se v tomto směru
v novém občanském zákoníku objevují, k tomu směřují. Jmenovat lze např.
rozšíření počtu případů, ve kterých lze žádat zadostiučinění za nemajetkovou
újmu nebo důslednější ochranu majetku poškozeného při poškození věci. Tyto
a mnohé další skutečnosti jsou dílčími změnami, které mohou přispět k tomu,
aby náprava újmy byla i samotným poškozeným vnímána jako spravedlivější;
většina jich je popsána v dalším textu.*

*Dosavadní právní úprava je v některých případech neodůvodněně tvrdá
i vůči škůdcům. Tak musí nahradit škodu každý živnostník, má-li původ v jeho
provozu, přestože vynaložil veškerou rozumnou péči, aby vzniku škody zabrá-
nil; to pro něj může být zničující. Stejně tak lékař je povinen nahradit újmu vznik-
lou pacientovi, byť k ní vedla naprosto ojedinělá reakce organismu pacienta na
podaný lék, přičemž lékař postupoval lege artis. I na to nový občanský zákoník
reaguje dílčími změnami v právní úpravě zvláštních skutkových podstat.*

*Začít je však třeba tím, jak se mění celý systém náhrady újmy, jaký je vztah
mezi újmu a škodou nebo jaký je rozdíl mezi tím, když škůdce poruší po-
vinnost stanovenou zákonem nebo povinnost vyplývající ze smlouvy. To jsou
koncepční změny podstatně měnící dosavadní stav, které mají velký praktický
význam.*

Krása jednoduchosti

Současná právní praxe je v oblasti náhrady újmy zatížena trialismem občanského, obchodního a pracovního práva.¹ Každý ze tří příslušných zákoníků (občanský zákoník, obchodní zákoník, zákoník práce) vymezuje různým způsobem předpoklady pro náhradu škody. Poruší-li škůdce povinnost vyplývající ze smlouvy, musíme nejdříve zkoumat, jakému režimu je smlouva podřízena. A ani to často nestačí, neboť když rozhodneme, že jde o smlouvu obchodní, musíme dále zkoumat, zda smluvní strana, která smlouvu porušila, je skutečně podnikatelem, protože v opačném případě se na ni právní úprava obchodního zákoníku neaplikuje. Tento právní stav jen oddaluje a prodražuje řešení právního sporu, zamotává je do spleti paragrafů, ve kterých se mnohdy nevyznají ani právníci.

Obdobné neutěšené právní prostředí panuje u napravování nemajetkové újmy. Zde k bloudění postačuje jen jeden zákon. Starý občanský zákoník se odčinění nemajetkové újmy totiž věnuje na dvou místech – v rámci náhrady škody a v rámci ochrany osobnosti. To vede k tomu, že poškození často musejí vést dvě soudní řízení u dvou různých soudů jen proto, aby dosáhli spravedlivého zadostiučinění (např. za vytrpěné bolesti při ublížení na zdraví).

Podle nového občanského zákoníku proto již nezáleží na tom, jaká újma má být napravena nebo zda je škůdcem podnikatel či někdo jiný, protože se vždy použijí jednotná pravidla (§ 2894 odst. 2). Pozornému čtenáři občanského zákoníku jistě neuniklo, že v pasáži věnované ochraně osobnosti se člověku, jehož osobnost byla dotčena, přiznává právo domáhat se toho, aby bylo od neoprávněného zásahu upuštěno nebo aby byl odstraněn jeho následek (§ 82). Již se tam však nic nestanoví o právu domáhat se zadostiučinění za utrpenou nemajetkovou újmu; to je totiž řešeno v rámci pravidel o náhradě újmy (§ 2956 a násl.).

Občanský zákoník však rozlišuje, zda byla újma způsobena porušením zákonné povinnosti, nebo porušením smluvní povinnosti. V prvním případě se zkoumá zavinění škůdce (§ 2910), ve druhém se povinnost nahradit újmu ukládá bez zavinění (§ 2913), ale škůdce může na svoji obranu poukázat na zákonné liberační důvody.

Systematika pravidel náhrady újmy je v novém občanském zákoníku zvolena obdobně jako v dosavadním zákoníku. Po základních ustanoveních následuje oddíl věnovaný povinnosti nahradit újmu s tím, že po obecných skutkových podstatách jsou v kodexu uvedeny některé zvláštní skutkové podstaty. Většina z nich je převzata s mírnými úpravami z dosavadního práva. Například škůdce, který není s to posoudit následky svého jednání, lze nově zavázat k náhradě

¹ Jde o důsledek myšlenek o samostatnosti právních odvětví, které však odporují principu jednoty právního řádu a v některých případech i selskému rozumu. Srov. KANDA, Antonín. K některým otázkám legislativních úprav v oblasti soukromého práva. *Právník*. 1990, č. 11, s. 973.

újmou, je-li to spravedlivé se zřetelem k majetkovým poměrům škůdce a poškozeného (§ 2920 odst. 2). Při újmě z provozní činnosti se škůdci nově umožňují zprostit se povinnosti hradit újmu, prokáže-li, že vynaložil veškerou péči, kterou lze rozumně požadovat, aby k újmě nedošlo (§ 2924). V případě provozu zvláště nebezpečného se ulehčuje důkazní pozice poškozeného: je-li z okolností zřejmé, že provoz významně zvýšil nebezpečí vzniku újmy (ačkoli lze důvodně poukázat i na jiné možné příčiny), soud zaváže provozovatele k náhradě újmy v rozsahu, který odpovídá pravděpodobnosti způsobení újmy provozem (§ 2925 odst. 2). V případě újmy způsobené věcí se odstraňuje nedůvodná zátěž pro ty, kteří neporuší právní povinnost a naopak postupují s plnou profesionalitou a podle zásad svého povolání (*lege artis*), neboť povinnost k náhradě se omezuje jen na případy, když újmu způsobila vada věci (§ 2936).

Objevují se i některé nové skutkové podstaty, např. újma způsobená osobou s nebezpečnými vlastnostmi (§ 2923), která stanoví zosířenou dozorcí povinnost těm, kdo se takových osob vědomě ujmou, aniž by to bylo nutné. Nebezpečné vlastnosti mohou být jak tělesné, duševní, tak charakterové. Může jít např. o epileptika, který se v době záchvatu neovládá a může rozbít cizí věci, nebo o duševně nemocné. Nebezpečnou vlastností je též nakažlivá nemoc, kterou osoba trpí. K nebezpečným vlastnostem lze počítat též sklony k páčání trestné činnosti (zosířená povinnost dohledu tak stíhá např. nájemce, který pronajme byt osobě, o níž ví, že má sklony k páčání majetkové trestné činnosti), anebo závislost na alkoholu.

Není újma jako újma

Újmu můžeme vymezit jako ztrátu, kterou někdo utrpí na statku chráněném právem – tedy takovou ztrátu, kterou právo uzná za hodnou nápravy. Jistě totiž vzniká újma i zloději, kterému třetí osoba zničí pracně ukradenou věc, čímž mu znemožní její užívání, ale v takovém případě nejde o újmu v právním slova smyslu, právo ji neuznává. Újmou je jak újma na osobě (zlomená ruka, duševní útrapy způsobené ztrátou milované osoby), tak újma na právech (snížená důstojnost, ztráta dobrého jména), tak i újma na majetku (poškození automobilu, ztráta dobytosti pohledávky). Újma se v základu rozděluje na škodu a nemajetkovou újmu.

Škoda je pojímána jako újma na majetku, kterou lze vyjádřit v penězích. Lze vyjít ze stávající judikatury, což se týká i rozdělení škody na skutečnou škodu a ušlý zisk (viz níže). Oproti škodě nelze nemajetkovou újmu objektivně finančně kvantifikovat, nelze ji změřit nebo zvážit. Narušení osobního statku (zdraví, důstojnosti, citového vztahu k věci apod.) totiž nevede ke snížení majetku poškozeného (odhlédneme-li nyní od toho, že např. ublížení na zdraví vede vedle nemajetkové újmy i ke škodě, např. k nutnosti vynaložit peníze na léčbu).

Nemajetkovou újmu nelze nikdy nahradit, můžeme se pouze snažit o její vyvážení, např. tím, že se pachatel omluví anebo poskytne peníze k tomu, aby si zraněný či pomluvený člověk mohl pořídit majetek, který mu pomůže na utrpěnou újmu zapomenout nebo se s ní jinak lépe vyrovnat.

Platí, že škoda se nahrazuje vždy, ale nemajetková újma jen tehdy, pokud to zákon výslovně přikáže nebo když si to strany sjednají (§ 2894). Občanský zákoník stanoví několik případů, ve kterých má poškozený právo na nápravu nemajetkové újmy. Zákonodárce tímto výčtem dává najevo respekt k imateriální stránce života jedince, neboť lidé často pociťují zásahy do svého vnitřního života tíživěji než do svého majetku. Samozřejmě nic nebrání smluvním stranám, aby si právo na náhradu nemajetkové újmy též sjednaly. Náprava nemajetkové újmy je přitom nezávislá na tom, zda poškozenému vznikla i škoda.

Předně se nemajetková újma hradí tehdy, zasáhne-li škůdce do přirozených práv člověka chráněných ustanoveními první části zákoníku (§ 2956). Mezi tato práva patří právo na život, zdraví, svobodu, soukromí, čest, důstojnost, jméno apod. Nemajetková újma může mít různou podobu – fyzickou bolest, ztížení společenského uplatnění, duševní útrapy apod. Všechny se patří odčinit.

Právo na náhradu nemajetkové újmy má poškozený též při poškození věci ze svévole nebo škodolibosti – může žádat zaplacení ceny zvláštní oblíbenosti (§ 2969). Tato oblíbenost je vyvolána náhodnými vlastnostmi věci, bere se zřetel na osobní vztah poškozeného k věci. Snad každý člověk lpí na některých věcech více než na jiných, byť některé mají třeba i nepatrnou majetkovou hodnotu. Vážeme se tím ke své minulosti, rodině či přátelům, vyjadřujeme tím své citové zájmy – např. k věcem, se kterými jsou spojeny zvláštní vzpomínky či jsou uchovávané na památku (např. fotografie, dětské hračky a knížky), k uměleckému dílu, obydlí, rodinnému dědictví apod. Škodolibost i svévole jsou zvláštním druhem úmyslného jednání. Škodolibě jedná ten, kdo má ze způsobené újmy radost, komu působí potěšení, že někdo jiný utrpěl újmu, nejčastěji je výrazem momentálního vědomí škůdce o vlastní nadřazenosti. Příznačná je v tomto ohledu scéna z filmu Knoflíková válka, kdy vítězivší parta dětí trhá poraženým knoflíky s vědomím, že za to poražení budou doma bití. Naopak svévolně jedná ten, kdo jedná jen bezúčelně, čistě z rozmaru, schválnosti, umíněnosti či zvrůle, např. kdy jen tak z nudy někdo obchází s korunou v ruce na ulici zaparkovaná auta a škrábe jejich lak.

Náhrada nemajetkové újmy náleží též tomu, kdo způsobenou újmu důvodně vnímá jako osobní neštěstí (§ 2971). Tak je tomu ale pouze v těch případech, kdy to odůvodňují zvláštní okolnosti, za nichž škůdce způsobil újmu protiprávním činem – zejména porušil-li z hrubé nedbalosti důležitou právní povinnost anebo způsobil-li újmu úmyslně z touhy ničit, ublížit nebo z jiné pohnutky zvlášť zavrženíhodné.

Poslední případy, kdy zákoník výslovně přikazuje nahradit i nemajetkovou újmu, jsou obsaženy v právní úpravě zájezdu (jde o ztrátu radosti z dovolené,

kteřou zákoník pojmenovává jako újmu za narušení dovolené – § 2543 odst. 1) a v právní úpravě spolkového práva (při porušení členského práva člena spolku – § 261).

... a ani porušení zákona není vždy stejné

Další důležitá koncepční změna spočívá v důsledném odlišení toho, zda škůdce porušil povinnost stanovenou zákonem, nebo povinnost vyplývající ze smlouvy. Vychází se z toho, že smlouva vytváří mezi stranami pevnější, bližší pouto založené na vzájemné důvěře, že strany budou své povinnosti řádně a včas plnit; proto je povinnost k náhradě smluvní újmy ve vztahu ke škůdci přísnější. Základní odlišnost je v tom, že v případě porušení zákonné povinnosti se na straně škůdce vyžaduje zavinění (§ 2910), kdežto v případě porušení smluvní povinnosti nikoli (§ 2913).

Toto rozdělení není našemu právu neznámé. Na stejném principu je postavena smluvní náhrada škody v obchodním zákoníku (oproti právní úpravě ve starém občanském zákoníku, kde se vždy vyžaduje zavinění). Nyní tak dochází ke sjednocení právní úpravy, nadále nerozhoduje, do které oblasti smluvní povinnost zařadíme. Je však třeba si uvědomit, že za současné právní úpravy nebylo nutno rozlišovat, zda se jedná o porušení zákona, či o porušení smlouvy. Stačilo, abychom rozhodli, zda případ patří do oblasti občanského, nebo obchodního práva, tím byl rovněž určen náhradový režim. Z toho vyplývá, že před námi v oblasti náhrady újmy stojí nový úkol – naučit se posoudit, kdy zvolit režim deliktní a kdy režim smluvní náhrady.

Ke vzniku povinnosti k náhradě újmy při porušení zákonné povinnosti se stále vyžaduje splnění těchto předpokladů: vznik újmy, protiprávní čin, příčinná souvislost a zavinění. První tři předpoklady prokazuje poškozený, zavinění v nedbalostní formě se presumuje (§ 2911 a 2912). Na první pohled se zdá, že se nic zásadního nemění. Opak je však pravdou. Již z textu § 2010 vyplývá, že se deliktní náhrada újmy rozpadá na dvě odlišné skutkové podstaty, což má dopad především na zkoumání prvku protiprávnosti a příčinné souvislosti.

První skutková podstata v první větě § 2910 je zaměřena na ochranu konkrétních právních statků, které patří pod souhrnné označení absolutní práva. Řadíme mezi ně osobnostní práva (především právo na život, na tělesnou a duševní integritu, na svobodu), věcná práva (např. právo vlastnické, právo zástavní) a práva k nemotným statkům (zejména právo autorské, právo k patentu). Pro absolutní práva platí, že mají do značné míry jasné ohraničení, a třetí osoby tak mohou lépe rozpoznat oblast, do které nesmějí zasahovat. Pro jejich vyšší ochranu svědčí jejich očividnost a snazší rozpoznatelnost; vznik povinnosti nahradit újmu je snadněji předvídatelný. Nabourá-li někdo autem do cizího domu, udeří-li útočník svoji oběť nebo napíše-li novinář vyhlaný článek

o soukromých poměrech osoby XY, je zřejmé, že došlo k zásahu do absolutního práva jiného.

Druhá věta § 2910 zavazuje k náhradě újmy toho, kdo poruší určité zákonem stanovené právní pravidlo, jehož účelem je chránit jiné než absolutní právo (kdo poruší ochranný účel daného pravidla). Důvodem omezení ochrany jiných práv je jejich těžší ohraničitelnost. Pro zjištění účelu porušené normy je východiskem především výklad daného pravidla podle § 2. Přitom nestačí jen zjištění, že právní norma má ochranný účel, ale je třeba zjistit, koho, jak a proti čemu má chránit.

Za příklad může sloužit ustanovení § 27 zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích. V něm se stanoví místa, na kterých nesmí řidič vozidla zastavit – např. v nepřehledné zatáčce a v její těsné blízkosti, před nepřehledným vrcholem stoupání pozemní komunikace, na mostě, na tramvajovém pásu apod. Co je účelem těchto pravidel, resp. koho chrání? Mají usnadnit dopravu, zajistit její plynulost (na úzkých silnicích, v ostrých zatáčkách), nebo chránit další účastníky silničního provozu (v nepřehledných místech), např. chodce přecházejícího silnici, kterému řidič automobilu svým zaparkovaným vozidlem ztěžuje výhled? Bude tento řidič povinen k náhradě újmy, která chodci vznikne v důsledku srážky s jiným vozidlem, protože chodec neměl při přecházení dobrý výhled? Tyto situace je třeba rozhodnout případ od případu, nelze na ně dát jednoznačnou odpověď, záleží na tom, zda jde o místo, kde obvykle chodci přes vozovku přecházejí, zda je toto místo tak značeno, či naopak jde o místo, které je chodcům stěžejně přístupné, zda chodec musel překonat překážku, aby se na silnici vůbec dostal, apod.

Existuje-li újma a protiprávní čin, je ke vzniku povinnosti nahradit újmu nutné, aby mezi protiprávním činem a újmou byla příčinná souvislost – aby újma byla následkem porušení zákona. V občanském zákoníku se o příčinné souvislosti mnoho nedočteme, v tom se nová právní úprava od té staré neliší. Soudy v drtivé většině případů vyžadují, aby existence příčinné souvislosti byla bezpečně prokázána, vyžadují praktickou jistotu.² Výsledkem je, že poškozený buď příčinnou souvislost prokáže a získá plnou náhradu, anebo ji neprokáže a nezíská nic. K takovému postupu však ani současný právní řád soudy nezávazuje, což potvrdil i Ústavní soud, když uvedl, že nic nebrání soudům, aby svůj konstantní postoj přehodnotily a ve skutkově velmi složitých případech přijaly pro poškozeného příznivější způsob prokazování příčinné souvislosti.³ Nový občanský zákoník, který posiluje právní postavení poškozeného i v jiných oblastech, je dobrou příležitostí k této změně. Vynutit ji však neumí, v tom bude záležet především na přístupu vyšších soudů.

² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006 sp. zn. 25 Cdo 508/2005.

³ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 8. 2008 sp. zn. I. ÚS 1919/08.

Zkoumání kauzality se rozpadá do několika fází – v té první zjišťujeme, jaký vztah má vůbec porušení zákona ke vzniku újmy, ve druhé fázi tento vztah hodnotíme pomocí různých hodnotových úvah. Obecně platí, že lze vycházet ze závěrů, které jsou doposud vypracovány judikaturou, určité korekce však jsou potřebné. Porušení zákona musí být nutnou podmínkou, bez níž by k újmě nedošlo právě tak, jak k ní došlo (tj. daným způsobem, v daném čase a v daném místě); to je východisko, které je konstantní, a vystačíme si s ním v jednoduchých případech.⁴ V praxi se však vyskytují případy, kdy vedle sebe současně působí více podmínek (které lze přičíst různým subjektům), a my nedokážeme o žádné z podmínek říci s určitostí, že je tou skutečnou příčinou vzniku újmy. Například dva výrostci se baví tím, že ze střechy domu házejí kameny a snaží se zjistit, který dopadne dřív. Jeden z kamenů zasáhne kolemjdoucího a zraní ho. Nedokážeme zjistit, který z obou výrostků tento kámen hodil. V obou případech byl porušen zákon, vznikla újma, ale nelze s jistotou říci, mezi kterým porušením zákona a újmou existuje vztah příčiny a následku. Nový občanský zákoník na takovou situaci pamatuje výslovně. Řeší to tím, že za škůdce považuje oba výrostky a stanoví jim solidární povinnosti k náhradě újmy (§ 2915 odst. 1); jsou-li pro to důvody zvláštního zřetele hodné, může soud rozhodnout, že škůdci nahradí újmu proporcionálně.

Takto zjištěná kauzalita je poté podrobována dalšímu zkoumání, přičemž v naší praxi dominuje teorie adekvátní příčinné souvislosti. Na tom nový občanský zákoník nic nemění. Adekvátní příčinná souvislost je dána, pokud porušení zákona podle obvyklého průběhu věci a životních zkušeností objektivně přispělo ke vzniku újmy.⁵ Ne vždy si však s teorií adekvátnosti vystačíme. Je zřejmé, že bude čím dál více doplňována teorií ochranného účelu právní normy (i s ohledem na text § 2910 věty druhé). Tato teorie je založena na tom, že škůdce je povinen nahradit tu újmu, k jejímuž předcházení slouží porušená právní norma. Její důležitost se ukazuje např. v případě posouzení újmy, ke které došlo v důsledku silné predispozice poškozeného ke vzniku této újmy. Trpí-li člověk např. vrozenou lámavostí kostí, nemůže se škůdce, který ho uhodil a zlomil mu ruku, hájit tím, že šlo o nepředvídatelný a mimořádný, tudíž neadekvátní následek. Z teorie ochranného účelu právní normy naopak vyplývá, že účelem § 2910 první věty je poskytnout maximální ochranu zdraví člověka, proto bude příčinná souvislost dána i tehdy, půjde-li o neadekvátní následek. K tomuto závěru ostatně dospěla i judikatura Nejvyššího soudu, byť jej takto nepojmenovává.⁶

⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 1. 11. 2007 sp. zn. I. ÚS 312/05.

⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 3. 2011 sp. zn. 28 Cdo 3471/2009.

⁶ Srov. R 1/63 nebo R 21/92.

Zůstavuji – dědíš

Jakmile přijdeme na svět, spojí právo s životem každého z nás nejrůznější právní účinky rozvíjející se a hromadící se s tím, jak stárneme. Sled životních událostí vede k tomu, že člověk představuje pevný bod, k němuž se vážou práva a povinnosti. Posledním vydechnutím končí náš život. Tím ve světě práva zaniká rovněž naše právní osobnost. S ní pak i to, co právo s člověkem spojilo tak těsně, že to musí zaniknout současně s jeho existencí na tomto světě. Nejde jen o většinu práv osobních a rodinných, ale i o některá práva majetková – buď proto, že byla vázána na dobu života jednotlivce (např. právo na doživotní bydlení, právo na plnění ze smlouvy o důchodu), anebo proto, že nikdo jiný než ten, kdo se k plnění zavázal, povinnost splnit nemůže (např. napsat literární dílo, portrétovat objednatele obrazu). Leč mnohé z toho, co člověku za jeho života patřilo, po něm zůstává a trvat musí: především v zájmu jiných osob. Nás v této souvislosti prvoplánově napadnou dědici. Myslet se však musí i na věřitele zemřelého, kteří by sotva přistoupili na myšlenku, že smrtí dlužníka zaniknou jejich pohledávky. Po zemřelém nezůstává jen majetek, ale i dluhy – celé jeho jmění. To tvoří pozůstalost – jmění, které ztratilo svého pána a hybatele, své těžiště. Proto se musí rozhodnout, komu pozůstalost připadne.

Primitivní společnosti to vyřešily jednoduše. Dluhy zemřelého jeho smrtí zanikly a majetek byl živým ponechán k volné okupaci nebo automaticky připadl nějakému širšímu celku – kmeni, rodu, rodině. Obdobnou myšlenku najdeme ještě na počátku 20. století v sovětském Rusku, které dekretem z května 1918 dědění zakázalo: pokud někdo zemřel, připadl jeho majetek státu. Tak daleko naše právo nešlo ani v nejtemnějších dobách. I občanský zákoník z roku 1950 dědění ze závěti i ze zákona připustil. Hlavní myšlenky této úpravy, která jen z dálky připomíná standard evropské konvence, zní dosavadním právem stále. Jsou to: úzce vymezené skupiny (třídy) zákonných dědiců a kategorické omezení zůstavitelovy testovací svobody. První myšlenka sleduje záměr, aby se k majetku zemřelého dostal co nejspíše stát: čím méně bude dědických tříd, tím dříve přijde stát na řadu. Druhá sleduje cíl, že dědici musí se zděděným majetkem nakládat v zájmu celku hospodářsky účelně (v souladu se zásadami ekonomiky řízené direktivně státním plánem). Jakkoli smysl těchto opatření

v nových společenských podmínkách dávno vyčpěl a jejich původní účel si už ani neuvědomujeme, představují tato opatření až do účinnosti nového občanského zákoníku stále součástí našeho práva. To má v souvislosti s dalšími koncepčními přístupy starého dědického práva závažné sociální důsledky.

Proč se vlastně dědí?

Dědické právo sleduje zachování hodnot pro budoucnost. Velká skupina lidí, kteří nějaké hodnoty vytvářejí – a nemusí to být jen umělecká díla, prosperující obchodní závody nebo cenné stavby uchovávané pečlivě v dobrém stavu po několik generací; může to být i rodinný domek pořízený na venkově pracně a s letitým uskovňováním –, má starost, jaký osud čeká tyto hodnoty, až zemře, kdo je získá a jak s nimi bude naloženo. Nejednou se stává, že se člověk, který toho celoživotním snažením vytvořil z makroekonomického hlediska velmi málo, trápí nad tím, jak podělí své nejbližší co nejspravedlivěji, co bude s uchovávanými rodinnými památkami, jaký osud postihne po pánově smrti jeho věrného psa, který je poslední léta jeho nejbližším společníkem. Rozhodne-li se pořídit závěť, vtělí do ní po dlouhém zvažování svá rozhodnutí a přání. Lidská společnost staví na úctě k mrtvému a respektu k projevu jeho poslední vůle jako na jedné ze svých základních hodnot. Ne tak naše dosavadní právo: pro ně je závěť nezávaznou samomluvou mrtvého – podělí-li zůstavitel dědice podle svého uvážení, nebrání jim to, aby nad jeho poslední vůlí mávli rukou. Projeví-li pořizovatel v závěti přání, aby dědic zajistil zůstavitelovu psu dobrou péči, nebude na újmu dědicova dědického práva, dá-li psa den po zůstavitelově smrti utratit. Kdo to při rozhodování, co bude s jeho jměním, neví, kochá se planými nadějemi. Kdo ví, ztrácí motivaci.

Nejčastěji se v praxi jako dědický titul neuplatňuje závěť, ale zákon. Zákon stanoví, že po zemřelém dědí ti, kdož s ním byli spjati nejúžeji – pokrevním nebo manželským poutem. Zákonná konstrukce, podle níž dědí postupně děti a manžel, rodiče a další příbuzní, sleduje koncept běžného soužití spořádané rodiny. Tento model v mnoha případech dobře vyhovuje představě, jak tomu má spravedlivě být. Ale je třeba pamatovat i na neradostné případy. Tehdy nelze zůstaviteli bránit, aby za své dědice povolal i jiné osoby a zabránil obohacení těch, kteří se mu za jeho života odcizili. Proto může posledním pořízením zákonná pravidla změnit. Manželku, rodiče, sourozence může zbavit dědického práva povoláním jiných dědiců, aniž musí své rozhodnutí zdůvodňovat. Jiné je to u nepominutelných dědiců – zůstavitelových potomků. Jsou-li zletilí, musí se jim podle dosavadního práva dostat alespoň polovina toho, co by jim náleželo podle zákona; nezletilí musí dostat celý svůj zákonný podíl. I je lze jejich dědického práva zbavit listinou o vydědění, avšak jen z úzkého počtu zákonných důvodů. Vydědění je navíc významné rozhodnutí dosahu nejen majetkového, ale i mravního; přistupuje se k němu jen ze závažných důvodů. Tak jsou dnes

nepominutelnými dědici zpravidla dospělé zůstavitelovy děti, třiceti až padesátileté, jsou obvykle ženatí či vdané, a často se setkáváme s tím, že se na majetek svých rodičů (a někdy na majetek rodičů svých manželů) už dívají jako na svůj vlastní majetek. Leckdy stárnoucí člověk, zvláště žije-li bez životního partnera, zažívá řadu nepříjemností od svých nejbližších, pokud si najde druhu či družku ke strávení podzimu života. Leckdy je ještě za svého života veden nebo nucen k tomu, aby nepominutelným dědicům již převedl, co má, a končí v domově důchodců. Rozdávání majetku zažíva se – rozdílně od závěti – děje neodvolatelným projevem vůle, a proto v sobě skrývá mnohá nebezpečí.

Zle jsou na tom i věřitelé zemřelého. Dosavadní právo má ve svých genech stále myšlenku doby vzniku starého občanského zákoníku, že dlužníka třeba před věřitelem chránit, protože věřitel je vlastně chamtivý a zlý. Praxe dědického práva dovedla tuto myšlenku k dokonalosti; po zůstavitelově smrti nastává nezřídka drancování pozůstalosti příbuznými a v pozůstalostním řízení se přizná, jen co nelze zatajit – nemovitosti, finanční prostředky na bankovním účtu, motorová vozidla. Tak i relativně bohatí lidé – majitelé šperků, starožitností, cenných obrazů a sbírek – se v pozůstalostním řízení změní jakoby mávnutím kouzelného proutku v nemajetné. To se obrací proti zájmům věřitelů, kteří stojí mimo vlastní život rodiny, jsou na něm nezúčastněni, ale jejichž trvalí práva jsou ohrožena. To tím spíš, že starý občanský zákoník omezil povinnost dědiců hradit zůstavitelovy dluhy výší nabytého dědictví – tj. do výše toho, co dědici sami přiznají a zpravidla i ocení.

Zaznamenejme postřeh moudrého právníka, že „peníze znemravňují, stannou-li se cílem života. Peníze, k nimž člověk přijde ‚šťastnou náhodou‘, jsou hrozným pokušením. Jaký div, že se v dědicích bojujících o svoje zájmy často rozběsí nejtemnější stránky lidské bytosti? A přece je zájmem zcela mimořádné hodnoty mravní, aby smrt člověka nebyla provázena divokými zápasy, nenávisť a zlobou mezi příbuznými.“¹ Zdejší dědické právo utvořené v letech 1950 a 1964 opustilo evropskou tradici vyvažování zájmů zůstavitele, dědiců a věřitelů a vychýlilo se jednostranně k preferenci zájmů dědiců. Je za tím koncept oslabení mezigenerační solidarity a významu soukromého majetku. Tento model i po následných kosmetických úpravách zůstal v základu nedotčen. Proto nový občanský zákoník přichází s řadou změn.

Dědické tituly

Nový občanský zákoník upravuje tituly, jimiž se nabývá dědické právo. Nejprve se zabývá těmi, které vznikají výslovným projevem zůstavitelovy vůle – závětí a dědickou smlouvou; posléze pak zákonem, který stanoví, kdo se stane

¹ Svoboda, E. *Dědické právo*. 1. vyd. Vesmír: Praha, 1921, s. 10.

dědicem, když zůstavitel mlčel. Z hlediska četnosti výskytu můžeme formulovat jinou souslednost: ze zákona se dědí nejčastěji, závěti je méně a dědických smluv ještě méně. To plyne ze skutečnosti, že se zákonná posloupnost stanoví jako schéma vyhovující běžným životním situacím spořádané rodiny; naproti tomu pořízením pro případ smrti může zůstavitel individuálně reagovat na konkrétní okolnosti a posoudit, jak s jeho jměním má být naloženo, protože o tom má lepší znalost než zákonodárce. Vedle toho je třeba pamatovat, že zůstavitel neomezuje pořízením závěti svoji svobodu v té míře, v jaké se jí zbavuje uzavřením dědické smlouvy. Právní síla dědických titulů zakládá ještě jiné pořadí (§ 1673): nejsilnějším dědickým titulem je dědická smlouva, slabším závěť, nejslabším zákon. Přesto se závěť zařazuje v systematicke zákona na první místo, protože jde o institut jednodušší, zatímco dědická smlouva je komplikovanější a kombinuje v sobě prvky závěti i smlouvy.

Jako pořízení pro případ smrti označuje zákoník právní jednání, kterými zůstavitel sám pro případ své smrti pořídil vlastním projevem vůle (§ 1491). Vedle závěti a dědické smlouvy, jimiž zůstavitel povolává dědice, je pořízením pro případ smrti také dovětek. Dovětkem neboli kodicilem se nezřizuje dědické právo, ale činí se jiná opatření – zřizuje se odkaz, dědic se zatíží příkazem, omezí podmínkou apod. (§ 1498).

Původce závěti i jiných pořízení pro případ smrti označujeme často jako pořizovatele. Občanský zákoník tohoto výrazu neužívá a ponechává jej praxi a teorii. Vychází z pojetí, že i pořizovatel závěti je zůstavitelem, protože pořízením pro případ smrti zůstavuje něco dědicům a popřípadě i dalším osobám.

1. Závěť

V právním pojetí závěti (testamentu) se v civilizovaných právních řádech promítá zásada autonomie vůle velmi silně. Právě proto se proti testovací svobodě vymezilo totalitní právo někdejšího Československa občanskými zákoníky z roku 1950 i 1964 s neobyčejnou negací – dokonce daleko tvrději, než se stalo v období tzv. socialismu v Polsku, Maďarsku, Rumunsku nebo v jednotlivých republikách bývalého Sovětského svazu.² Dosavadní úprava vedla často k přepjatým závěrům o neplatnosti závěti, a i když testament obstál jako platný, dědici jím byli vázáni, jen když shodně neprojevíli jinou vůli.

² Záporně se k možnosti zůstavitele rozhodovat projevem své poslední vůle o vlastním majetku stavěla všechna sociální zřízení žijící na pokraji chudoby. V Evropě to naposledy bylo v období raného feudalismu, kdy agrární civilizace na počátku středověku sledovala především, aby majetek zemřelého posloužil k obživě pozůstalých členů rodiny. K obnově významu závěti, jaký měla v dobách římského práva, došlo postupným působením kanonického práva a tento význam si poslední pořízení podrželo – vyjma éry tzv. socialismu na území států spadajících do sovětského bloku – ve všech evropských zemích až do současné doby.